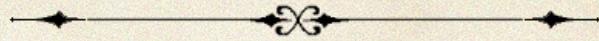
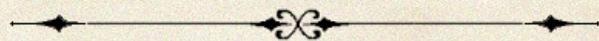

GUIDO DONINI

Χειμὼν ἐν Ἑλλησπόντῳ

*Hoc scriptum anno MCMLXV Praemio Bowdoin
in Universitate Harvardiana Cantabrigiae
Massachusettensium honestatum est.*

Χειμών ἐν Ἑλλησπόντῳ

Λόφοι τινές εἰσιν ὑψηλοὶ οὐ πολλοὺς σταδίους ἀπέχοντες τῆς Σηστοῦ, καὶ ὑπ' αὐτοὺς εὐθὺς κεῖται ὁ Ἑλλήσποντος. Τούτων δὲ οἱ μέν χαλεποὶ καὶ κρημνώδεις εἰσίν, οἱ δὲ ἐπικλινεῖς τε καὶ κατά τι μέρος πόαν καὶ ὕλην παρεχόμενοι. Ἀλλ' οὐδεμίαν γε οἴκησιν ἐκεῖ ἔστι ἄν τις τὰ νῦν, οὐδὲ βιούλοιτ' ἄν οὐδεὶς διαιτᾶσθαι ἐν τῷ χωρίῳ καὶ ἀμπέλους ἢ ἐλάσις ἢ ἄλλο τι δένδρον φυτεύειν, εἰ καὶ πένονται τῶν Σηστίων οἱ πολλοί. Πάλαι γὰρ ὀλίγοι ἡσαν γεωργοὶ ἐπὶ λόφοις τισίν, καὶ μάλιστα ὅτε τάδε ἐγένετο, ἀπερ νῦν διηγήσομαι.

Νὺξ ἦν, καὶ μεγάλα νέφη διὰ τοῦ οὐρανοῦ ἐχώρει ὑπ' ἀνέμου ἀσθενοῦς φερόμενα, ὥστε μὴ πολλάκις τὴν σελήνην φαίνεσθαι. Ὁταν δὲ φῶς γένοιτο ὀλίγον χρόνον διαιρουμένων τῶν νεφῶν, ἐν μὲν τῷ Ἑλλησπόντῳ ξύλα ἔξην κατιδεῖν καὶ ἄλλα τινὰ ἀσαφῆ ὑπὸ τοῦ ὥστος φερόμενα· καὶ ὑπέρυθρος ἦν ἡ θάλαττα περὶ τὰ ξύλα θαυμαστὸν τρόπον. Ἐν δὲ τῷ αἰγιαλῷ οὐδεὶς ἄνθρωπος ἦν οὐδὲ ψόφος εἰ μὴ ὁ τῆς θαλάττης καὶ τῶν δένδρων ὑπὸ τοῦ ἀνέμου κινουμένων. Καὶ φρούριόν τι μέγα, οὗ οἱ λίθοι λευκοὶ ἡσαν, ἔκειτο ἐπὶ τῷ κρημνῷ τῷ ἐγγυτάτῳ τῆς θαλάττης ὅντι. Ἡν δὲ καρτερώτατον τὸ χωρίον, τῆς μὲν ἀναβάσεως ἀπὸ τῆς γῆς χαλεπῆς οὔσης, τοῦ δὲ κρημνοῦ λειοτέρου ὅντος ἢ ὥστε ἐκ τῆς θαλάττης ἀναβαίνειν τινὰ δύνασθαι. Οὕκουν ἀπεικότως γε ἐνόμισεν ἄν τις στρατιώτας ἐν τῷ φρουρίῳ φυλάττειν διὰ νυκτὸς καὶ ἡμέρας ὅπως τῆς χώρας κρατῶσι καὶ ἄμα ἀπὸ συμφορωτάτης δὴ σκοπίας εἰς Ἑλλήσποντον ἐπιβλέπωσιν.

Καὶ ὀλίγου χρόνου τῆς νυκτὸς διαλιπόντος ἡ θύρα τοῦ φρουρίου ἀνεῳχθῇ καὶ ἄνθρωπός τις μέλαν ἴματιον ἡμφιεσμένος καὶ λαμπάδα φέρων βραδέως ἔξηλθεν. Χαλεπώτατον δὴ ἄν την ἀναγνωρίζειν αὐτόν· βαθύς τε γὰρ ὁ πώγων αὐτοῦ καὶ ἄνευ κόσμου καθειμένος, τεταραγμέναι δὲ αἱ τρίχες καὶ οὐ φαιδρὰ τὰ ὅμματα ἦν ὥσπερ πρίν, ἀλλὰ ἀκίνητα. Οὗτος μὲν οὗν λειμῶνά τινα διῆλθε καὶ ἀνέβη πρὸς ἄκρον τὸν κρημνόν. Ἀεὶ δὲ βραδύτατα ἐβάδιζε κύπτων τε εἰς τὴν γῆν καὶ μακρὰς ἀναπνοὰς ποιούμενος ὥσπερ εἰ κλαύσεσθαι ἔμελλεν. Καὶ ἀφικόμενός τε εἰς τὸ ἄκρον καὶ καθήμενος ἤρξατο τὸ πεδίον καὶ τὴν θάλατταν περισκοπεῖν. Ἐπειδὴ δὲ ἐνόμισέ πως ἐπιβλέπειν εἰς Αἴγας ποταμούς (οὐ γὰρ σαφῶς ἐγίγνωσκε τὸ χωρίον τῆς σελήνης οὐκέτι ἐκφαινομένης), τότε δὴ μετὰ πολλῶν δακρύων ἔκλαυσεν ἄμα ἐνθυμούμενος περὶ τῶν τῆς Ἑλλάδος κακῶν καὶ δὴ καὶ ὀλοφυρόμενος τὴν καταστροφὴν τῆς τῶν Ἀθηναίων δυνάμεώς τε καὶ ἀρχῆς. Καὶ οὐ τοσοῦτον ἐφοβεῖτο τὴν Λυσάνδρου ὡμότητα ὅσον ἡγανάκτει ὅτι οἱ μὲν στρατηγοί τε καὶ ναύαρχοι τῶν Ἀθηναίων τοσαύτην μωρίαν ὥφλον ἐν τοῖς Αἴγας ποταμοῖς, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι μιᾷ ἡμέρᾳ τοὺς πολεμίους ἔλαθον καταπολεμήσαντες. Οὐ γὰρ ἔτι εἶναι ἐλπίδα

ούδεμίαν τοὺς Ἀθηναίους περιέσεσθαι. Τοιαῦτα οὖν καὶ ἄλλα πολλὰ λογιζόμενος καὶ ἀεὶ ἀθυμῶν κατέδαρθεν. Εὐθὺς δὲ ἐφάνη αὐτῷ τὸ εἶδωλον Περικλέους τοῦ Ξανθίππου καὶ ἔλεξε τοιάδε.

“Οὐ λοιδορήσων σε διὰ τὰ πρὸν ἀμαρτήματα καὶ τοὺς τρόπους ὑβριστικούς, ὡς Ἀλκιβιάδη, ἥκω ἐξ Ἀιδου, οὐδὲ βουλομένῳ μοί ἐστι μετὰ σοῦ ὀλοφύρασθαι τὸ τῆς πόλεως πάθος, ἀλλ’ ὀλίγα διδάξαι σε καθ’ ἡσυχίαν. Καὶ μὴν εὗ οἴδ’ ὅτι χαλεπώτατον δή ἐστιν ὑπομένειν τήνδε τὴν συμφορὰν καὶ ὅτι τῶν Ἀθηνῶν ἡ λαμπρότης οὐδέποτε ἀποδοθήσεται. Ὅμως δὲ καὶ πονηρὰ πράγματα τοῖς εὖ σκοποῦσι θάρρος ἐνδίδωσιν· καὶ ἐπειδὴ σύ γε τὴν πόλιν πλέον ὠφέλησας εὔνους ὃν ἡ πολεμίως ἔβλαψας, πρέπειν νομίζω σὲ τήνδε τὴν παραίνεσιν περὶ τῆς πόλεως ἀκοῦσαι. Καὶ γὰρ τὰ μέλλοντα ἐπὶ πολὺ καὶ παρὰ τοῖς Ἐλλησι καὶ παρὰ τοῖς βαρβάροις ἰκανῶς μεμάθηκα ἐν Ἀιδου διαιτώμενος· λέγοντος δὲ τοῦ τῶν τεθνεώτων νόμου ὅτι ἔξεστί τινι ἄπαξ τὰ μέλλοντα ἀποφαίνειν τοῖς ζῶσιν, πῶς οὐ δίκαιος εἴ τινι διδάσκεσθαι, ἄλλως τε καὶ ὑπ’ ἐμοῦ ἐκτραφεὶς καὶ ὕσπερ υἱὸς φιληθείς; Οὐ γὰρ ἔτι πολὺν χρόνον βιώσει, ὡς Ἀλκιβιάδη, οὐδὲ ἄλλω τινὶ βουλούμην ἀν τάδε εἰπεῖν. Πρῶτον μὲν οὖν διηγήσομαι τὸν περὶ τῶν Ἀθηνῶν λόγον ὅπως θαρρήσῃς ἀποθνήσκων, ἔπειτα δὲ ὀλίγα μαθήσει περὶ αὐτῆς τῆς τελευτῆς σου ἵνα μὴ ἀπροσδοκήτως ἐπέλθῃ.

“Ως μὲν μέγιστόν τε καὶ ἀλγεινότατον κακὸν πάσχει ἡ πόλις διὰ τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς ἥτταν ἀφρων ἀν τήν εἰ ἀντιλέξαιμι. Ἀπαντα γὰρ ἀπολωλέκαμεν καὶ οὐχ, ὕσπερ συνέβη μετὰ τὸ ἐν Σικελίᾳ σφάλμα, ἔτι ἀντιστῆναι οἵοί τ’ ἐσόμεθα, ἀδύνατον μὲν ὃν ναῦς ἡ χρήματα πορίσασθαι, τῶν δὲ συμμάχων ἀποστάντων, ὕστε Πελοποννήσιοι καὶ θαλαττοκράτορες ἥδη γίγνονται. Οὐ μέντοι πρέπει πάνυ ἀθυμεῖν ἀν μεμνώμεθα τοῦ τῆς τύχης παραλόγου, δος μέγιστός ἐστιν ἐν τοῖς πολέμοις· οὐ γὰρ ἔξεστι τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἐάν τις συνετώτατος ἡ, βεβαιοτάτην ἔχειν πίστιν περὶ τοῦ μέλλοντός τε καὶ ἀδήλου. Κράτιστοι οὖν τῇ γνώμῃ νομίζονται οἵτινες ἀν ἐκ τῶν παρόντων τεκμηρίων ἀριστα εἰκάζειν τὰ μέλλοντα δύνωνται. Πρὸς δὲ τὸ δαιμόνιον τῆς τύχης οὐκ ἴσος ὁ τῆς συνέσεως ἀγών. Καὶ γὰρ ἔγωγε ἀρχομένου τοῦ πολέμου φήθην τοὺς Ἀθηναίους κατορθώσειν, καὶ τοῦτο διὰ πολλὰς αἰτίας, ἀς οὐδὲν δέομαι πάλιν διηγήσασθαι. Εἰ δὲ ἡ μεγάλη νόσος μὴ ἐγένετο, οὐκ ἀν ἀπέθανόν γε τῷ τρίτῳ ἔτει τοῦ πολέμου καὶ ῥᾷον ἀν ἦν τοῖς Ἀθηναίοις νικῆσαι τε τὴν Κλέωνος γνώμην καὶ εἰρήνην ποιήσασθαι ὅτε πολλοὶ τῶν Σπαρτιατῶν ἐν τῇ Σφακτηρίᾳ ἀπελήφθησαν. Καὶ ὑστερον, ὅσα μὲν ἐν τῇ Σικελίᾳ ἐγένετο, οὐδὲν εἰκὸς ἦν σέ στερηθῆναι τῆς στρατηγίας διὰ τὴν τῶν Ἐρμῶν περικοπήν, ἦν πονηροί τινες ἐπεποίηντο· μετὰ δὲ τὴν ἐν ταῖς Ἀργινούσαις ναυμαχίαν τίς ἀν προσεδέξατο τοὺς στρατηγοὺς θανάτῳ ζημιώσεσθαι;

“Οπερ μάλιστα ἔβλαψε τὴν πόλιν· οἱ γὰρ διάδοχοι αὐτοῖς οὐδενὸς λόγου ἄξιοι ὅντες τὰ περὶ τοὺς Αἴγος ποταμοὺς κάκιστα διέθεσαν. Ταῦτα μὲν οὖν τὰ παρὰ γνώμην μέγιστα γενόμενα δαιμῶν τις, ως ἔπος εἰπεῖν, παρεσκεύασε τοῖς Ἀθηναίοις. Οἷα δὲ ἀνθρώπινα ἔβουλευσάμεθά τε καὶ ἐδράσαμεν ἐν τῷ πολέμῳ, τοιαῦτα τίς οὐκ ἀν θαυμάζοι; Διότι ἐπτὰ καὶ εἴκοσιν ἔτη ἀντέστημεν Πελοποννησίοις καὶ συμμάχοις πρὶν νικηθῆναι ἄξιοί γε δὴ ἐπαίνου ἐσμέν. Πολλὰ γὰρ παθόντες διὰ τὴν νόσον καὶ ἐν τῇ Σικελικῇ ἐπιχειρήσει καὶ διὰ τὴν τῆς Δεκελείας ἐπιτείχισιν καὶ ἐν ἄλλαις πεζομαχίαις τε καὶ ναυμαχίαις (έάσω γὰρ τὰ περὶ τὴν ἐν ταῖς Ἀθήναις στάσιν γενομένην) ὅμως τε προθυμότατα ἡμυνάμεθα καὶ ὅσον οὐ τῶν πολεμίων περιγεγενήμεθα. Καὶ μὴν πλείω δόξαν φέρονται οἱ ἡττώμενοι μὲν διὰ τὸν παράλογον, ἀξιώτεροι δὲ τῆς νίκης διὰ τὴν ἀρετήν τε καὶ δύναμιν ἢ οἱ περιγιγνόμενοι μὲν διὰ τύχην, ὑποδεέστεροι δὲ τῇ συνέσει τε καὶ τῇ ἄλλῃ παρασκευῇ. Δι’ ὃ ἐὰν σκοπῆς τὰ ἔργα ὅπόσα κάλλιστα ἔπραξαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἵσως καὶ ὀλίγον τι χαιρήσεις.

“Οσοι ἀν τοίνυν λέγωσιν ὅτι ῥάδιον ἀν ᾧ ἐμοί τε καὶ Ἀθηναίοις φυγεῖν τὸν πόλεμον οὐκ ὄρθως γνώσονται. Εἴξαντας γὰρ τοῖς τῶν Πελοποννησίων ἐγκλήμασι μεγάλη ἐν τοῖς Ἑλλησι καταφρόνησις ἀν ἔβλαψεν· καὶ δὴ καὶ οἱ συμμαχοί οἱ ἡμέτεροι ἵσως ἀν ἀπέστησαν νομίζοντες τοὺς μὲν Ἀθηναίους ἥδη καταφοβεῖσθαι, τοὺς δὲ Λακεδαιμονίους δυνατωτέρους εἶναι ἄτε ῥαδίως πείσαντας ἡμᾶς. Τῶν δὲ συμμάχων ἅμα ἀποστάντων καὶ προσγενομένης καὶ βοηθείας τινὸς ἀπὸ τῶν Πελοποννησίων ἐστερήθη ἀν ἡ πόλις τῆς ἀρχῆς δι’ ὀλίγου χρόνου. Μέγιστον δέ, οὐχ ὅπως τοῦ πολέμου κωλυταὶ ἀν ἐγενόμεθα εἰ διοῦν ἐνέδομεν (θαρροῦντες γὰρ μᾶλλον ἀν ἔβουλήθησαν Πελοποννήσιοι καθαιρεῖν τὴν ἡμετέραν δύναμιν) ἀλλὰ καὶ ἀσθενέστεροι ἀν ἡμεν ἀρχομένου τοῦ πολέμου διὰ τὰς τῶν συμμάχων ἀποστάσεις ἢ τῷ ὅντι ἡμεν οὐ δεχόμενοι τὰ ἐγκλήματα. Οτι οὖν ἀνάγκη ᾧ πολεμεῖν δῆλον, ἐπεὶ οὔτε Λακεδαιμόνιοι ἥθελησαν δίκας αἰτήσασθαι περὶ τῶν διαφορῶν (ἐδεδοίκεσαν γάρ, ως ἐμοὶ δοκεῖ, μὴ οὐ λάθοιεν ἀδικοῦντες ἡμᾶς) οὕθ’ ἡμεῖς γε πρόθυμοι ἡμεν εἰς τοσοῦτον ἀνανδρίας ἥκειν ὥστε πείθεσθαι τοῖς ἐναντίοις ὑποδεεστέροις τε οὗσι καὶ ἀδίκοις. Καὶ τὸ κλέος γε τόδε περίεστιν ἡμῖν καταπολεμούμενοις, τὸ βεβουλῆσθαι ἄπαντα κινδυνεύειν τῇ ἀρετῇ μᾶλλον ἢ τῇ μαλακίᾳ ὑπουλον εἰρήνην φυλάττειν. Διπλοῦν γὰρ τὸ πάθος τῶν σφαλλομένων ἐν πολέμῳ δν δέους ἔνεκα ἀνεβάλοντο· νικῶνται μὲν γὰρ ὑπὸ τῆς τῶν πολεμίων παρασκευῆς, νικῶνται δὲ καὶ διὰ τὸ ἐνδεεῖς εἶναι τῷ εὐψύχῳ. Ἡμεῖς δὲ μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας ὑπείκομεν καὶ πολλῷ τολμηρότεροί ἐσμεν τῶν Λακεδαιμονίων.

“Καὶ ἀγαθόν τι ᾧ ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν Ἀθηναίων, οὗ δίκαιον ἐστι μνήμην παρέχειν. Μόνοι γὰρ τῶν μέχρι τοῦδε Ἑλλήνων ἐπειρασάμεθα οὐ μικρὸν μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ συλλέγεσθαι καὶ εἰς μίαν ἀρχὴν συναρμόττειν ἅμα οὐ δουλούμενοι τὰς πόλεις οὐδ’ ἀσθενεῖς ποιούμενοι αὐτάς. Ἄει γὰρ πόλεμοί τε καὶ φιλονικίαι γενόμεναι ἔβλαπτον τὰς Ἑλληνίδας πόλεις καὶ πολλοὺς ἄνδρας διέφθειρον καὶ πολλὰ χρήματα ἀνήλισκον. Καὶ διὰ τὴν

τε ἀσθένειαν καὶ τὸ μόγις δμονοεῖν ῥαδίως μὲν οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἐλληνες ὑπὸ τῶν Μήδων κατεστράφησαν, χαλεπὸς δὲ ἦν ὁ κίνδυνος ὅτε Ξέρξης ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἑλλάδα, τῶν μὲν πόλεων μηδισασῶν, τῶν δὲ οὐκ εὐθὺς βουλομένων διαλύσασθαι τὰς διαφοράς. Ἐπειδὴ δὲ ἀπεώσθησαν οἱ βάρβαροι ἐκ τῆς ἡπείρου ἡμεῖς γε οἱ Αθηναῖοι ἡγεμόνες ἐγενόμεθα τῶν τε νησιωτῶν καὶ τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἐλλήνων τὸ συμμαχικὸν φυλάττοντες καὶ τὰς πόλεις ἐλευθεροῦντες. Σφόδροις οὖν αὐτὰς τῷ ναυτικῷ πολλὰ ἔτη ἐκωλύομεν τοὺς Μήδους πιέσαι τοὺς Ἐλληνας. Ἄλλα ταύτης τῆς εὐεργεσίας ὀλιγωροῦντες οἱ Λακεδαιμόνιοι σύμβασιν ποιήσονται σὺν βασιλεῖ ὃστε ἄπαντας τοὺς ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἐλληνας προδιδόναι αὐτῷ. Ὅτι μὲν οὖν μάλιστα ὠφελήσαμεν τοὺς θαλαττίους τῶν Ἐλλήνων ὅσον χρόνον ἔμεινεν ἡ ἀρχὴ δεδήλωκα. Ἐτι δὲ ἐν ἄλλοις ἐγχειρήσαντες δμόνοιάν τε καὶ φιλίαν καθιστάναι ἐν τῇ Ἐλλάδι ἐπταίσαμεν διὰ τὴν τῶν Λακεδαιμονίων ἀμέλειαν. Αὐτοὶ γάρ μετὰ τὴν ἐν Μυκάλῃ νίκην οὐ βουλόμενοι μετασχεῖν τοῦ Μηδικοῦ πολέμου εὐθὺς ἔδειξαν ὅτι κήδονται τῶν τῆς Πελοποννήσου πραγμάτων μᾶλλον ἢ τοῦ συμφέροντος ἀπάντων τῶν Ἐλλήνων. Οὐδεὶς δήπου ἀγνοεῖ οīα ἐπάθομεν ὅτε ἐβοηθήσαμεν Λακεδαιμονίοις πολιορκοῦσι τοὺς ἐν Ἰθώμῃ Εἴλωτας. Ἐπειδὴ δὲ προυθυμήθην σύλλογον ποιῆσαι τῶν πόλεων περὶ τῆς ἐν τοῖς Ἐλλησιν εἰρήνης τε καὶ φιλίας, μέγας φθόνος ἦν ἐγκειμένων ἡμῖν Λακεδαιμονίων καὶ σύλλογος οὐδεὶς ἐγένετο.

“Καὶ μὴν ὅπως εὗ μάθης οīα πείσεται ἡ Ἐλλὰς διὰ τὴν διάλυσιν τῆς ἡμετέρας ἀρχῆς διδάξω σε, ὡς Ἀλκιβιάδη, περὶ τῶν μελλόντων κακῶν. Πρῶτον μὲν Λακεδαιμόνιοι κρατήσαντες ἡμῶν οὐχ οīοί τ’ ἔσονται κατασχεῖν τοὺς ἑαυτῶν συμμάχους, ὃστε πόλεμοι γενήσονται πειρωμένων καὶ τῶν Θηβαίων προίστασθαι τῶν Ἐλλήνων. Υστερον δὲ τῶν πόλεων ἀσθενῶν ἥδη οὔσῶν Ἀθηναῖοι μόνοι ἐθελήσουσι τοὺς Ἐλληνας συναγείρειν ἵνα ἀντιστῶσι Μακεδόσιν. Νικηθέντες δὲ ἐν τοῖς πολέμοις οīι “Ἐλληνες δουλεύουσι τοῖς Μακεδόσι καὶ ὑστερον τοις Ῥωμαίοις. Ο τάχ, ἀν οὐ γένοιτο εἰ Πελοποννήσιοι μὴ ἐβουλήθησαν καθαιρεῖν τὴν δύναμιν τὴν ἡμετέραν ἢ εἰ κατωρθώσαμεν τῷ πολέμῳ τῷδε. Άει γάρ ἐκόντες ἀν συνέβημεν Λακεδαιμονίοις τε καὶ συμμάχοις μετὰ τὰς τριακοντάετεις σπονδὰς καὶ οὐδὲν ἄλλο ἥλπίζομεν ἢ τὸ τῆς θαλάττης κράτος· οὐ γάρ ἀν ἐπεχείρησαν Ἀθηναῖοι τὴν Βοιωτίαν καὶ δὴ καὶ τὴν Σικελίαν καταστρέψασθαι εἰ μὴ ἐνόμισαν οὕτω καταπολεμήσειν Πελοποννησίους. Κρατίστη δ’ ἀν ἦν ἡ Ἐλλὰς τῇ διπλῇ ἀρχῇ τῶν τε Ἀθηναίων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων. Ομως δέ, ὅσα δυνατὰ ἦν εἰς τὴν τῶν Ἐλλήνων δμόνοιαν, ταῦτα ἡμεῖς ἐπράξαμεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον.

“Καὶ νῦν εῖμι ἐπὶ τὸ ἥδιστον τοῦ λόγου τοῦδε· φημὶ γάρ Ἀθηναίων τό τε κλέος καὶ τὴν μνήμην ὅπου ἀν ἀνθρωποι ὥσιν ἀεὶ ἐπιμενεῖν καὶ οὐκ ἀφανισθήσεθαι. Καὶ γάρ οὐδεὶς φθονήσει ἡμῖν λέγων ὅτι βραχὺς ἦν ὁ χρόνος ἐν ᾧ δυνατώτατοι ἡμεν ούδ’ αὖ περιαλγήσει τοῖς κακοῖς ἀ ἐπάθομεν ἐν τούτῳ τῷ πολέμῳ, σκοπήσει δὲ πᾶς τις μᾶλλον ὅσα τὴν ψυχὴν τέρπει καὶ τὸ μόνιμον τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς παιδείας τῆς ἡμετέρας πόλεως θαυμάσεται. Καὶ θαυμαστὸν δὴ τὸ κάλλος τῶν τε ἀγαλμάτων καὶ

τῶν νεών οῖς ἡ ἀκρόπολις κεκόσμηται, θαυμαστότερα δὲ δσα ἐν ταῖς Ἀθήναις συγγράφουσιν οἵ τε ποιηταὶ καὶ οἱ ἄλλοι σοφοί. Νομίζω δὲ τὴν παροῦσαν ἥτταν καὶ ὠφελήσειν ἡμᾶς πλέον ἢ βλάψειν.⁶ Η γὰρ πόλις στερηθεῖσα τῆς δυνάμεως σαφέστερον δείξει τοῖς ἀνθρώποις τήν ἀρετὴν τῆς τε ἐπιτηδεύσεως καὶ τῶν τρόπων.⁷ Ων πέρι οὐ βουλόμενος πάλιν λέγειν δσα διηγησάμην ἐν τῷ ἐπιταφίῳ λόγῳ τῷ μετὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου γενομένῳ ἀξιῷ τόδε ἀρκεῖν (δ πολλὴν ἀπιστίαν παρεῖχεν ἄν, εἰ μὴ ἐν Ἀιδου τὰ μέλλοντα ἔμαθον). ἀρίστη δὴ καὶ καλλίστη ἡ πόλις πασῶν τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων, καὶ οὐκ ἔστιν ὅπως ἄλλη τις οὐδεμίᾳ δμοιωθήσεται ἡμῖν. Καὶ τοῦτο προθύμως δισχυρίζομαι καίπερ εῦ εἰδὼς ὅτι πολλὰ ἡμαρτήκασιν οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τῷ πολέμῳ. Τῶν μὲν γὰρ παλαιῶν πόλεων οὐ μέγα τὸ κράτος πλὴν εἰς δσον ἀθρόαι ἔδρων τι· ἐν δὲ ἐκάστῃ πόλει δ μὲν βασιλεὺς ἢ οἱ δυνατοὶ ἐλάγχανον τὴν εὐδαιμονίαν, τῷ δὲ πλήθει χαλεπὸς ἦν ὁ βίος. Τῶν δὲ ὑστέρων ἡ Λακεδαιμονίος οὖσα ἄμα πολλῶν ἐνδεής φαίνεται. Ὁρθοῦνται μὲν γὰρ οἱ Λακεδαιμονιοί ἀκίνητον τε καὶ ἀστασίαστον ἔχοντες τὴν πολιτείαν καὶ συνεχῶς τῆς ἑαυτῶν χώρας κρατοῦντες, τὰ δὲ ἄλλα δυστυχέστατοι δὴ καὶ ἀμηχανώτατοι εἰσιν. Αεὶ γὰρ δεδιότες τοὺς Εἴλωτας καὶ ἐν σκληροῖς τρόποις ἐκτρεφόμενοι ἐλευθέρᾳ διαίτῃ οὐδαμῶς χρῶνται, καὶ δὴ καὶ δουλείαν αὐτοὶ πάσχουσιν ἀναγκαιοτέραν ἢ οἱ Εἴλωτες. Καὶ διὰ τῶν ἐφόρων δύναμιν οὐκ ἀσφαλής ἔστιν ὁ βίος οὔτε τοῖς βασιλεῦσιν οὔτ’ ἄλλῳ οὐδένι τῶν ἐν τέλει. Ταῦτα οὖν περὶ τῶν οἰκείων πραγμάτων τῶν Λακεδαιμονίων ἀρκείτω εἰρημένα. Ἐπειδὰν δὲ οὗτοι πειραθῶσιν ἄλλων πόλεων ἡγεμόνες εἶναι, δῆλόν ἔστιν ὅσῳ διαφέρουσιν αὐτῶν οἱ Ἀθηναῖοι. Ἀπλῶς γὰρ εἴποιμι ἀν ώς Λακεδαιμονιοί σφάλλουσιν ἀποδημοῦντες διὰ τὸ ἢ βραδεῖς ἢ ώμοὶ εἶναι. Βραδεῖς μὲν γὰρ εἰσι διότι ἐν ἀλλοτρίοις πράγμασιν ἀεὶ φοβοῦνται περὶ τοῖς οἰκείοις, ώμοὶ δὲ διὰ τὴν ἐλευθερίαν, ἢν ἀσπάζονται εὐθὺς ἐκ τῆς Σπάρτης ἀπιόντες, καὶ διὰ τὸν πρὸς τοὺς Εἴλωτας νόμον, δν οὕτω βεβαίως μεμαθήκασιν ὥστε καὶ εἰς ἀπαντας τοὺς συμμάχους τε καὶ ὑπηκόους ἄριστον φαίνεσθαι αὐτόν. Ἡδη γε οἶσθα τὸν Παυσανίαν ώς μετὰ τὰ Μηδικὰ πολλὰ ἐξύβρισεν· ἀλλὰ μὴν μείζων ἔσται Λυσάνδρου ἢ ὅβρις ὅσῳ λαμπροτέρα ἡ νίκη. Ἀδυνατοῦντες οὖν Λακεδαιμονιοί μετρίως οἰκῆσαι τὰ τῶν συμμάχων μεταβαλοῦσι τὰς γνώμας τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἄμα ἀσθενέσθεροι δντες πρῶτον μὲν εἴξουσι Θηβαίοις, ὑστερον δὲ καὶ Μακεδόσιν.

“Περὶ δὲ τῆς τῶν Μακεδόνων ἀρχῆς βραχύτερος ἔσται ὁ λόγος. Ὅτι μὲν πλείστων ἀνθρώπων τε καὶ πόλεων ἀρξει Ἀλέξανδρος καταστρεψάμενος τὴν Ἀσίαν οὐδεὶς ἀντερεῖ. Μιμούμενος δὲ τοὺς τρόπους τῶν τε Μήδων καὶ ἄλλων βαρβάρων καὶ τυραννικῶς ἄγων τὴν πολιτείαν αὐτοὺς τοὺς βαρβάρους εῦ δράσει πλέον ἢ ἡμᾶς τοὺς Ἐλληνας· τοὺς μὲν γὰρ μέρος τι παιδεύσει, τοὺς δὲ ἀφαιρήσεται τὴν ἐλευθερίαν. Οὐ γὰρ ἄλλο τι ἢ δοῦλοι τῶν τῆς Μακεδονίας βασιλέων ἔσονται αἱ Ἐλληνίδες πόλεις, οὐδ’ ἔσται λόφησις οὐδεμίᾳ τῆς δουλείας μετὰ τὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου τελευτήν. Καὶ πολλῷ μᾶλλον ἀπεχθήσονται Μακέδονες ταῖς ὑπηκόοις πόλεσιν ἢ ἡμεῖς γε ἀπηχθανόμεθα τοῖς ἡμετέροις συμμάχοις. Δημοκρατούμενοί τε γὰρ καὶ πολλὰ ὠφελούμενοι οὐκ ἄν ποτε ἀπέστησαν εἰ ἐν ἐκάστῃ τῇ πόλει οἱ

ολίγοι μὴ ἔπεισαν τὸ πλῆθος· ὅπερ ἐν εἰρήνῃ ἀδύνατον ἀν ἦν. Ὅμεις δὲ καίπερ ἀδικούμενοι ὑπὸ Μακεδόνων τῶν οὐχ ὡς ἀληθῶς Ἐλλήνων ὄντων οὐκ ἀποστησόμεθα, ἐπεὶ οὐδεμία ἔσται ἐλπίς, τῶν δεσπότων ἀρχόντων γε καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν σχεδόν τι πάντων ὃν ἴσμεν ἀνθρώπων.

“Ταῦτα μὲν διήγημαι περὶ τῶν τε Λακεδαιμονίων καὶ Μακεδόνων ἵνα δεικνύω σοι ὅσῳ ἀξιολογώτεραί εἰσιν αἱ Ἀθῆναι· νῦν δὲ βούλομαι ὀλίγα εἰπεῖν καὶ περὶ τῆς δημοκρατίας, ἣ ἐν ἡμετέρᾳ πόλει πρῶτον ἐφάνη. Τοῦτο γάρ καὶ ἔγωγε νομίζω κρεῖττον ἀγαθὸν εἶναι τῆς ωφελίας τῆς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν Ἀθηναίων γενομένης, καὶ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων περὶ ἡμῶν μάλιστα μεμνήσονται τε καὶ ἐπαινέσονται. Καὶ γὰρ τοσοῦτος ἔσται ἔρως τῆς δημοκρατίας καὶ τῶν νόμων τῶν Ἀθηναίων ὥστε αἱ μέλλουσαι πόλεις ἐπιθυμήσουσι μιμήσασθαι αὐτά· ὅπερ οὐράνιον ἔσται ἐν ταῖς μεγίσταις τῶν πόλεων, ἀδύνατον δὲ τοὺς πολίτας εἰς μίαν ἐκκλησίαν συλλέγειν. Καὶ δὴ καὶ ὀλιγαρχικαὶ πόλεις τινές, ὥσπερ οἱ Ῥωμαῖοι, ἡμετέροις νόμοις χρήσονται ἵνα ὁ δῆμος εὔδαιμονέστερος ἦ καὶ μὴ ἄγαν πιέσῃ τοὺς δυνατούς. Ἄμα δὲ εὐλαβήσονται οἱ ἄνθρωποι μὴ γένηται ἐν τῷ δήμῳ τοιαῦτα ἀμαρτήματα οἷα ἐκάκωσε τὰ πράγματα ἐν ταῖς Ἀθήναις. Η γὰρ φιλοτιμία ὀλίγων τινῶν δημαγωγῶν παράγουσα τοὺς βιαιοτάτους τε καὶ πενεστάτους τῶν πολιτῶν πλέον ἔβλαψε τὴν πόλιν ἥ ἡ μεγάλη νόσος καὶ αἱ συμφοραὶ τῶν μαχῶν. Κλέων γὰρ καὶ σύ, ὁ Ἀλκιβιάδη, καὶ ἄλλοι τινὲς οὐχ οἵοι τε ἡτε τῆς συμπάσης πόλεως προίστασθαι, ἀλλ' ἀεὶ τοὺς μὲν φίλους ἐποιεῖτε, τοὺς δέ, καὶ οὐ τοὺς ἀσυνετωτάτους, ἡναγκάζετε ἐχθροὺς ὑμῖν γενέσθαι. Οὕτω δὲ οὐδεμία ἦν ὁμόνοια ἐν τῷ δήμῳ καὶ τὰ τοῦ πολέμου οὐκ ὄρθως ἐπράχθη. Καὶ δεινότερα δὴ κακὰ ἐγένετο καὶ ἔτι γενήσεται ἐν ταῖς Ἀθήναις. Τὴν γὰρ δημοκρατίαν ὀνειδιζομένην διὰ τὰ σφάλματα διέφθειραν μὲν οἱ τετρακόσιοι (καὶ εὖ οἶσθα τὸν τῆς πόλεως κίνδυνον ως μέγιστος τότε ἦν) διαφθέρει δὲ πάλιν ἡ στάσις τε καὶ ἡ τῶν τριάκοντα ὀλιγαρχία πολλῷ δεινοτέρα οὖσα, Λυσάνδρου βοηθοῦντος τοῖς δυνατοῖς καὶ πολλῶν ἀποθνησκόντων. Καὶ οὐ πάνυ γε μετρία ἔσται ἡ δημοκρατία ἦν μετὰ ταῦτα καταστήσουσιν οἱ Ἀθηναῖοι. Σωκράτη γὰρ ἀδίκως καὶ αἰσχρῶς ἀποκτενοῦσιν, τὴν σοφίαν τε καὶ ἀρετὴν αὐτοῦ ἀγνοοῦντες. Ὅμως δὲ καὶ ἀνάγκη ἦν καὶ βέλτιστον τὴν δημοκρατίαν καθιστάναι, ἥπερ ἀμείνων ἔστι τῶν ἄλλων πολιτειῶν. Καὶ δὴ οὐ νομίζω Ἀθηναίους κρατίστους τε καὶ μακαριωτάτους ἀν γενέσθαι μετὰ τὰ Μηδικὰ καὶ πρὶν τὸν πόλεμον τοῦτον ἄρξασθαι εἰ κατ' ὀλιγαρχίαν ἐπολιτεύσαντο. Ἀν δὲ οἱ ἀεὶ ἐπιγιγνόμενοι ἄνθρωποι εὖ συνδήσωσι τὴν δημοκρατίαν τοῖς τρόποις μειζόνων ἥ καινοτέρων πόλεων, μεγάλη ἔσται, ἡ νίκη τῶν Αθηναίων καίπερ τὰ νῦν ἡττωμένων ὑπὸ τῶν πολεμίων. Ἐκ γὰρ τῶν ἀμαρτημάτων τῶν πρότερον ἀνθρώπων μανθάνουσί τι οἱ ὄστερον γενόμενοι ὥστε ἄμεινον οἰκῆσαι τὰς πόλεις. Καὶ διὰ ταῦτα ἡ Θουκυδίδου συγγραφὴ τοῦ πολέμου τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων κάλλιστον φαίνεται μοι εἶναι δῶρον τοις ἐπιγενησομένοις καταλειπόμενον· οὐ γὰρ νωμόνον μνημεῖον ἔσται τῶν τε ἔργων καὶ τῶν λόγων ἐν τῷ πολέμῳ γενομένων ἀλλὰ καὶ λυσιτελής τε καὶ σοφὸς διδάσκαλος. Καὶ τοίνυν οὐκ ἀν δίκαιον εἴη ὄνειδος περιάπτειν τοῖς πρῶτον πειραθεῖσι κατὰ τὴν οὐ λείαν ὁδὸν τῆς δημοκρατίας πορεύεσθαι. Ἀλλὰ μέντοι ἐπαινος μᾶλλον καὶ

χάρις ἡμῖν ὀφείλονται, διότι ἐνθυμούμενοι ὅτι τοῖς πολλοῖς χρὴ τὴν πόλιν ἐπιτρέπειν τὸ μὲν καινὸν οὐκ ἐφύγομεν, τοῦ δὲ ἀγαθοῦ τε καὶ δικαίου ἥρασθημεν. Καὶ οὕτως, ὦ Ἀλκιβιάδη, θαρρεῖν τε χρὴ καὶ ἐλπίζειν τοὺς Ἀθηναίους ἀειμνήστους ἔσεσθαι ἐν ἄπασι τοῖς ἀνθρώποις.

“Τὰ μὲν οὖν περὶ τῆς πόλεως νῦν εἴρηταί μοι, ὦ Ἀλκιβιάδη, λείπεται δὲ πολλῷ ἀλγεινότερος λόγος περὶ σου, οὗ πάλαι μὲν ἀπέχομαι, ἐᾶν δὲ οὐ δύναμαι οἰκεῖος τε ὃν καὶ φίλος καὶ βουλόμενος διδάξαι σε περὶ τοῦ παρόντος κινδύνου, εἰ καὶ εὗ οἶδ’ ὅτι τὸν σὸν θάνατον οὐδὲν ἀποτρέψει. Πρῶτον γὰρ οὐκ ἀσφαλὲς ἔσται σοι τόde τὸ φρούριον, πολλῶν τε καὶ πολεμίων νεῶν ἐν Ἑλλησπόντῳ πορευομένων. Λύσανδρος γὰρ μάλιστα ἐπιθυμῶν διαφθεῖραί σε ἀτε πρότερον μὲν φίλον νῦν δὲ ἐχθρότατον ὅντα τοῖς Λακεδαιμονίοις πολλοὺς πέμψει καὶ Ἑλληνας καὶ βαρβάρους πανταχῇ ζητήσοντάς σε. Καταφεύξει οὖν εἰς τὴν ἄνω Θράκην νομίζων ἀληπτότερός γε ἔσεσθαι ἐν τοῖς ὅρεσί τε καὶ ἐν ἑρήμοις χωρίοις· πυθόμενος δὲ ἔξ, ἀγγέλων τινῶν τοὺς ζητοῦντας οὐ πολὺ ἀπέχειν, περαιωθήσει τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ὀλίγον χρόνον σῶς ἐν τῇ Ἀσίᾳ διαιτήσει. Τέλος δὲ δεινὸν πῦρ καὶ καὶ αἰσχροί τινές σε διαφθεροῦσιν. Καὶ μὴν αὕτη ἡ τελευτὴ οὐκ αξία τοῦ σοῦ βίου οὐδὲ καλόν ἔστι σὲ νέον ὅντα ἀποθνήσκειν· ἐμοὶ δὲ κουφότερόν ἔστι τὸ πένθος σκοποῦντι ὅτι δι’ ὀλίγου ἐν Ἀιδου διαλεξόμεθα περὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ πολλῶν τε καὶ καλῶν πραγμάτων. Ἄλλὰ χαῖρε, ὦ ὑψὺ Ἀλκιβιάδη, καὶ μὴ ἄγαν ἀθυμήσῃς πρὸς τὴν συμφοράν.”

Τοιαῦτα μὲν εἰπὸν τὸ εἴδωλον διελύθη, ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης ἐξηγέρθη. Ἡδη δὲ ἰσχυρότατος □ ὁ ἄνεμος καὶ μεγάλα κύματα ἐκινεῖτο ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ, καὶ ἄμα βρονταί τε καὶ ἀστραπαὶ ἐγίγνοντο τῶν νεφῶν παχυτάτων ὅντων. Καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης ἀνιστάμενος, “Οὐκ οἶδα”, ἔφη, “εἰ ὅσα ἐν ὕπνῳ ἤκουσα ἀληθῆ ἔστιν· ἄτοπον γὰρ εἰ οἱ κεκμηκότες τὰ μέλλοντα γιγνώσκουσιν, ἐπεὶ οὐδὲ οἱ ζῶντες οὐδέ· ὁ ἐν Δελφοῖς θεὸς οὐδὲν σαφὲς χρησμφδεῖν δύναται. Εἰ δὲ τὸ εἴδωλον μὴ ἐψεύσθη, τὸ κακὸν μετ’ εὐψυχίας ὑποίσω καὶ χαίρων τὸν Περικλέα εὐρήσω εἰς Ἀιδου κατιών.”